

Aljaž Krivec

**Janko Kos: *Umetniki in meščani: spominjanja*.
Ljubljana: Beletrina (Knjižna zbirka Beletrina), 2015.**

Od nekoga sem slišal, da je dr. Janko Kos, bržkone osrednja figura slovenske literarne vede, na enem svojih predavanj študentom povedal, da se počuti poklicanega izključno za pisanje o literaturi, medtem ko ga snovanje le-te ne zanima. Ob izdaji avtobiografije bi se v mnogih primerih ob takšno izjavo lahko vsaj malo obregnil, vendar pa ob *Umetnikih in meščanih* to res ni mogoče.

Avtobiografski teksti lahko zajemajo zelo širok spekter, saj se gibljejo med vpeljevanjem elementov leposlovnega na eni ter strogo neumetniškega besedila na drugi strani. Kos vnaša predvsem značilnosti slednjega, kar izkazuje z malodane racionalističnim pristopom. Besedilo je za začetek skrajno shematsko in organizirano. V njem se sicer pojavijo (pre) številne osebe, a vselej pospremljene z nekaj bistvenimi podatki: ime in priimek, osnovne fizične značilnosti, izobrazba, delo, ki so ga opravljale, pomen, ki so ga imele v širši družbi, kraj bivanja, opis njihovega bivališča (kadar je to mogoče) ter ideološko prepričanje. Tem podatkom nato sledi še opis okoliščin, ki so avtorja pripeljale v stik z omenjeno osebo.

Ker je večina teh vsaj strokovni javnosti znana, postane namen besedila hitro jasen. Z nekaj osnovnimi značilnostmi, ki jih je težko zaslediti v uradnih biografijah, skuša Kos prikazati ozadje, ki je vplivalo na njihovo življenje in delo. Prav tu v besedilo vstopi nekaj, kar bi bilo mogoče (brez vrednostne sodbe) opredeliti kot poklicno deformacijo. Kos tako rekoč prosto po novem historizmu raziskuje, kje in kako so živeli Tone Seliškar, Fran Govekar ali pa denimo filozof France Veber, ter tako dodaja koščke v mozaik življenj oseb, ki so nam dobro znane iz drugih zornih kotov. Popisuje mladostne ideje Tarasa Kermavnerja, Jožeta Pučnika, tudi avtorjev *Pesmi štirih* ter tako bralcu ponuja vpogled v čiste začetke njihovih misli. Prav to je točka, v kateri *Umetniki in meščani* vstopajo na literarno polje kot nekakšen podaljšek Kosovih misli o umetnosti in literaturi. Zapiše

namreč tisto, kar bi moral literarni raziskovalec iz tovrstnih dokumentov spominov z različnimi metodami šele izbrskati.

V Kosovi pisavi pa se skriva še nekaj. Zdi se, kot da gre za nekakšno "nalogo", "preizkušnjo", v okviru katere skuša avtor karseda dobro pobrskati po spominu, če se česa ne spomni, pa pride do odgovora po analogiji, denimo po principu sklepanja ali izločevanja. Ne zanima ga le, kakšne so bile osebe na prvi pogled, temveč tudi, kako je mogoče izgraditi njihove lastnosti, ko jih sopostavimo z njihovimi družinami, sodobniki itd. Vse te spomine organizira v večjo enoto, ki naenkrat, a šele v očeh bralca, dobi novo vlogo. Zdaj ni več pomemben posameznik (njegova zapisanost v svet je lahko odvisna le od tega, koliko je prisoten v areni življenja), temveč v ospredje stopi širša družba; bistveno postane vprašanje, kakšno je bilo (ljubljsko) okolje vse od zgodnjih tridesetih pa do sredine petdesetih let prejšnjega stoletja. Zdi se, da povedano vsaj do neke mere upravičuje označevanje *Umetnikov in meščanov* kot avtobiografije. Neposredno opisovanje lastnega življenja ni v prvem planu, vendar pa avtorjev pogled zaživi skozi kuratorstvo preteklosti s pomočjo lastnega spomina ter skozi odnose, ki jih je imel z omenjenimi osebami.

S tega vidika ima tekst razsežnosti historiografskega, a ne (samo) po poti uradnega zgodovinopisja in njegovih principov – ti so potisnjeni v ozadje. V ospredje stopijo denimo politične usmeritve posameznikov, a zdi se, da nikakor ne po naključju. Teza, da je bilo dvajseto stoletje obsedeno s politiko, na primeru Kosovega teksta še kako drži. Kot pomembno dejstvo se izkazuje, kdo so bili tvoji starši, v kakšni hiši si živel, za katero politično opcijo si se opredelil ..., vse to je v precejšnji meri določalo tudi posameznikovo poznejše življenje.

Figura, ki služi kot trdo jedro zapisanega, je piščev oče, Tine Kos, priznan kipar. Pomemben ni samo kot očetovska figura ter kot nekdo, ki je mladega intelektualca seznanil s takratno kulturno srenjo (čeprav je predvsem avtorjeva mati v družino prinesla ljubezen do literature, je zaznati poteze tradicionalne družine, v kateri je vloga očeta nujno pomembnejša), temveč tudi kot nekdo, ki ga sin označi za "svobodomiselnega". Gre za posameznika, ki se ideološko ne opredeli, temveč skuša v vsakem obdobju zgodovine predvsem *preživeti*. Kipe izdeluje za Cerkev, za meščanske naročnike, po vojni pa tudi za socialistično oblast ter tako ostaja predvsem ustvarjalec, nikakor pa ne ideolog. Morebiti se tu skriva tudi odgovor na vprašanje, zakaj je Taras Kermavner družino Janka Kosa označil kot deloma delavsko; Tine Kos je namreč v razmerju do oblasti svojevrsten obrtnik, ki pa vendarle išče svoj izraz ne glede na okoliščine. Verjetno je tragedija zgodovine prav v tem, da je bilo svobodomiselnih posameznikov

malo. Tisti, ki so bili pred vojno prvi, so bili po njej zadnji in obratno. Pojavijo se oportunisti, vsak s svojo resnico, katere (prilичno) zastopanje jim ponuja edino možnost, da preživijo v svetu.

Piščevo ideološko ozadje se še najbolj nagiba k nekakšni katoliško-meščanski doktrini. Morebiti je tovrstna jasna opredeljenost ob začetku branja še nekoliko moteča, kakor da bi speljevala od pravega problema in poglobljala razlike. Vendar pa pozneje to mnenje, z dodajanjem primerov, postaja bolj in bolj legitimno. Zdi se, da se je bil posameznik nekoč (ali pa je morda še danes tako?) primoran opredeliti na ta način. Povrh vsega pa avtor v svojem pisanju ponudi dovolj informacij, da si lahko vsak bralec izoblikuje svojo predstavo in mnenje o nekem času in ne nazadnje: oprava imamo z avtobiografijo in ne z leposlovnim besedilom, pri katerem ne bi bilo pričakovati dokončnih odgovorov.

Vendar pa zgoraj povedanega tekst ne ponuja na prvi pogled. Gre za teze in domneve, ki nam jih predoči šele nekoliko natančnejši vpogled v pisanje Janka Kosa. Čeprav izraža naklonjenost določenim ideologijam (in s tem, vsaj predvidevam, potrjuje čustva istomislečih bralcev), pa ta v svoji srčiki ostaja predvsem simpatija, ki ne vključuje kompleksnejše kritike nekega časa. Pretežno izogibanje subjektivnosti tako sicer pušča odprta mesta, vendar pa v svoji shematskosti zveni tudi nekoliko preveč suhoparno. Povedano velja predvsem za del avtobiografije o ožji družini (ki sicer zajema večinski delež knjige). Pisanje postane nekoliko živahnije že ob popisovanju šolskih dogodivščin, neprimerno bolj pa denimo v poglavju o Kosovem bratrancu Danetu Zajcu ter v zadnjih poglavjih o prvih resnih revijalnih in gledaliških udejstvovanjih.

Zdi se, da je Kos na teh mestih uspel ujeti lego, ki mu najbolj leži. Tu se začne dotikati tistega, za kar je poklican – literature in umetnosti v širšem pomenu besede. Slednja je v tistem času vstopala v radikalen odnos (bodisi naklonjen bodisi odklonilen) z družbo in politično ureditvijo in tako je popis obojega nujen, če želimo razumeti ozadje umetniških del, ki so takrat nastajala. Posledično ni nič manj nujno dolgo popisovanje bivanjskih razmer piščeve družine ter njihovih sosedov, prijateljev, znancev ..., vendar pa se zdi, da poleg te in že prej omenjene funkcije organizacije nekih spominov nima drugih razsežnosti; je predvsem nekakšen uvod v tisto, o čemer želi avtor res govoriti.

V slednjem pa se skriva tudi razlog, zakaj *Umetnike in meščane* dojemam le kot začetek neke zgodbe, ki bo (vsaj upam, da res), dobila svoj vrhunec v nadaljevanju (*Ideologe in oporečnike* pričakujemo naslednje leto), ko se bodo pod drobnogledom znašli začetki akademskega udejstvovanja, ustvarjanje vidnih umetnikov tistega časa, pa tudi delovanje

različnih kulturnih institucij. Morebiti zato, ker je predvsem to tisto, kar bi bilo zanimivo slišati od Janka Kosa, saj gre za področje, s katerega lahko posreduje največ informacij. Morda pa gre predvsem za subjektivno mnenje komparativista, ki ga (tudi po poklicni dolžnosti) bolj zanima ta plat avtorjevega življenja.

Ne glede na povedano pa je avtobiografija dragocen doprinos – tako po nekoliko bolj naivni kakor tudi po strokovni plati, saj celovito predstavi značilnosti umetniškega in meščanskega življenja v nekem času, ki je za naš prostor hkrati zaključek nečesa starega in začetek nečesa novega.